ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.XI, February 2024
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କ ଚିତ୍ର

ଡ. ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭା ରାଉତ

ଅତୀତର 'କଳିଙ୍ଗ' ସହିତ 'ବର୍ମା' (ସମ୍ପ୍ରତି ମିଆଁମାର)ର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ । ଆଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ବ୍ୟାପ୍ତ ଐତିହାସିକ କଳିଙ୍ଗର ତାମ୍ରଲିପ୍ତ, ଚେଲିତୋଳ, ମାଣିକପାଟଣା, ପାଲୁର, ପିଥୁଣ୍ଡା, ତାମଲୁକ, କଳିଙ୍ଗପଟ୍ଟନମ, ପିପିଲି ଆଦି ବନ୍ଦର ସହିତ ବ୍ୟାପ୍ତ ସମୁଦ୍ରର ସୀମା ଥିଲା ପ୍ରଲମ୍ବିତ । ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ତେଣୁ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଥିଲା ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଆଧାର । ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ଦକ୍ଷିଣ ଏସୀୟ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲା ଏକ ବାଣିଜ୍ୟିକ ସମ୍ପର୍କ । ଏହି ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅନ୍ତଃ-ସମ୍ପର୍କରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସହିତ ସାମାଜିକ- ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ ସହାବସ୍ଥାନର ନୂତନ ରୂପରେଖକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କାରାଯାଇ ପାରିବ । ଏପରିକି ଅତୀତ କଳିଙ୍ଗର ଅନେକ ସାହସୀ ବର୍ମା-ଶ୍ରୀଲଙ୍କା-ବାଲି ଆଦିରେ ଉପନିବେଶ ତଥା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଇତିହାସରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଭୌଗୋଳିକ କ୍ଷେତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଉଭୟ ଜଳ ଓ ସ୍ଥଳ-ଭାଗଦେଇ ବର୍ମାକୁ ଗମନାଗମନର ତଥା ଆପାତତଃ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ବର୍ମା ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶା ଓ ଅତୀତର କଳିଙ୍ଗର ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ । ବୌଦ୍ଧଜାତକ-ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର-ମହାନିବେଶ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ମାକୁ 'ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭୂମି' ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କାରାଯାଇଛି । ବର୍ମୀୟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ 'ବୁଦ୍ଧାଗତ' ଅନୁଯାୟୀ କଳିଙ୍ଗର ଦୁଇ ବୌଦ୍ଧ ଓ ବଣିକ-ଭାଇ ତପସୁ ଓ ଭଲ୍ଲିକ ଦୁଇଜଣ ଥିଲେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଆଠଟି କେଶ ନେଇ 'ବ୍ରହ୍ମଦେଶ' ବା 'ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭୂମି'କୁ ଯାଇଥିଲେ । ଯାହାକି ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ର ବିଖ୍ୟାତ ସିଉ-ଡ୍ରାଗନ ପାଗୋଡାରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ସଂରକ୍ଷିତ ଥିବା କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । 'ମନ ଖମୀର' ଜାତିର ଦୁଇଟି ଶାଖା 'ତଲାଇଁ' ଓ 'କାମ୍ବୋଡୀୟ'ମାନେ ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପୂର୍ବଦିଗରୁ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ତତ୍ ପୂର୍ବରୁ ସେଠାରେ କଳିଙ୍ଗବାସୀଙ୍କ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇସାରିଥିଲା । ତେଣୁ କଳିଙ୍ଗ ଉପନିବେଶର ଅଧୀନରେ ଅନେକ କାଳ ରହିବାପରେ ସେଠାରେ ଏକ ନୂତନ ଧରଣର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଥିଲା । ପରେ ମୂଳ ତଲାଇଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନିବେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ସେହି ଅ*ଳରୁ ବଳପୂର୍ବକ ବାହାର କରିବାରୁ ସେଠାରୁ ଉଠିଯାଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଉପନିବେଶ କେଉଁଠାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ । ଏଭଳି ମଧ କୁହାଯାଏ ଯେ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ 'ତଲାଇଁ'ମାନେ ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ ଜାତିର ଏକ ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ଶାଖା । ଯେଉଁମାନେକି ହନ୍ତାବାଡ଼ିରେ ୧୮ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଦେଶର 'ଉତ୍କଳନଗର' ନାମକ ଉତ୍କଳୀୟ ଉପନିବେଶବାସୀଙ୍କ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତ ଥିଲା ବୋଲି ଅନେକ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରଚଳିତ କିଂବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ହିଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଥାଟନରେ ଥିବା ପାଗୋଡାଗୁଡ଼ିକର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶିଳ୍ପକଳା ପ୍ରାଚୀନ ଓଡିଶୀ ଶିଳ୍ପକଳା ସହ ସମଧର୍ମୀ ଅଟେ । ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ସହିତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ପର୍କର ଇତିହାସ ଯେତିକି ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ; ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ତା'ଠାରୁ ମଧ ପୁରାତନ ଏହି ସମ୍ପର୍କର ସୂତ୍ର । କାରଣ ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ସମୟର ସୂତ୍ରଟିଏ ଏହା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ରହିଛି । କାରଣ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସହିତ କଳିଙ୍ଗବାସୀ ଅବଶ୍ୟ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କଟି ଆଧୁନିକକାଳରେ ମଧ ରହିଆସିଛି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ । ସେହି ସମସ୍ତ କାରଣରୁ ଏକ ସାମାଜିକ- ସାଂସ୍କୃତିକ-ଧାର୍ମିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ବାଣିଜ୍ୟିକ ତଥା ହାର୍ଦ୍ଦିକ ସହାବସ୍ଥାନରୁ ଉଭୟ ଅ*ଳରେ ପ୍ରବାସୀ ସାଜିଲେ ଉଭୟ ଅ*ଳର ମଣିଷ ।

ବାଣିଜ୍ୟ-ଧର୍ମପ୍ରଚାର-ଭ୍ରମଣ ଭଳି ପ୍ରେକ୍ଷାକୁ ବାଦଦେଲେ ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶା ଅନୁଷଙ୍ଗରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅତୀତ ତଥା ଆଧୁନିକ ସମୟରେ ରୋଜଗାର ବା ବୃତ୍ତିର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଲୋକେ ଦେଶାନ୍ତରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହିଭଳି ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ବର୍ମାର । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ଭାଙ୍ଗି

ପଡିଥିବା କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଭାରତର ଅର୍ଥନୀତି ଏବଂ ପରାଧୀନତା କାରଣରୁ ବିଘ୍ନିତ ଆର୍ଥ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବକ୍ଷୟ ମଣିଷକୁ ବାଧ୍ୟ କରିଛି ନିଜପାଇଁ ଏକ ସୁରକ୍ଷିତ ବଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ୧୮୬୬ ମସିହାର ନ'ଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥାଶୂନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଉପାର୍ଜନର ସନ୍ଧାନରେ କାଳୀମାଟି, ମାଟିଆ ବୁରୁଜ, ଆସାମ, ବର୍ମା-ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଆଦି ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ଅନେକ ନିଜନିଜ ଭିଟାମାଟି ଛାଡି ସେସବୁ ଅ*ଳକୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ପଳାୟନ କଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତରୁ ଦେଶାନ୍ତରିତ ମଣିଷଙ୍କ ଇତିହାସ ଦେଖିଲେ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ତଥା କଟକ, ପୁରୀ, ଗଞ୍ଜାମ, ବାଲୁଗାଁ ଆଦି ଅଞ୍ଚଳରୁ ଲୋକ ବିଶେଷତଃ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଥିଲେ । ଏମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଗୋପାଳପୁର ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବନ୍ଦରରୁ ଡେକ୍ ପାସେଞ୍ଜର ଭାବେ ଜଳଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ବର୍ମାର କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର, କଳକାରଖାନା, ଜଳଯୋଗାଣ, ପାଇପ ମରାମତି କାର୍ଯ୍ୟ, ରାସ୍ତା ଓ ଗୃହନିର୍ମାଣ, ରେଳପଥ ନିର୍ମାଣ ଏପରିକି ହୋଟେଲ ବଜାର ଆଦିରେ ଶ୍ରମିକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହେଉଥିଲେ ।

୧୯୩୯ ମସିହାରେ ବର୍ମା କମ୍ପାନୀ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହିନ୍ଦୀ ସିନେମା 'ପତଙ୍ଗା'ରେ ସମସାଦ ବେଗମ ଓ ସି. ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗାଇଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ ଗୀତ "ମେରେ ପିଆ ଗଏ ରଙ୍ଗୁନ୍ /କିଆ ହେ ୱାହାଁ ସେ ଟେଲିଫୁନ/ତୁମ୍‌ହାରୀ ଯାଦ ସତାତି ହେ /ଜିଆ ମେ ଆଗ ଲଗାତି ହେ/ଙ୍ଘଙ୍ଘଙ୍ଘ ହମ ବର୍ମା କୀ ଗଲିୟାଁ ମେଁ ଔର ତୁମ ହୋ ଦେହେରାଦୁନ ।" ଭଳି ଗୀତରେ ନିଜ ପ୍ରବାସୀ ପ୍ରିୟ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଝୁରି ହେବାର ପ୍ରତ୍ୟୟ ବେଶ୍ ନିବିଡ ଓ ଗଭୀର ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଅନୁରୂପ ଭାବେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀମାନଙ୍କର ନିଖୁଣ ଚିତ୍ର । ଏହି ଆଲେଖ୍ୟ ସେହି ଦିଗକୁ ହିଁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଓଡିଶାରୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍/ ବର୍ମା ଯାଇଥିବା ପ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅନୁଭବ ଓ ଅନୁଭୂତି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କେତେକ ପତ୍ର-ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀରୁ ବର୍ମା/ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଥିବା ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ବ୍ୟବଧାନରେ ଓଡ଼ିଶା ଫେରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତିର କାହାଣୀ ଶୁଣି ମଧ୍ୟ କେତେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଏପରିକି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଏବଂ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଫେରନ୍ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଅନେକ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ଉପନ୍ୟାସ, ଆତ୍ମଜୀବନୀର ଅଂଶ ଆଦି ଭିତରେ ଅନୁଭବି ହେବ ବୃତ୍ତି ଓ କର୍ମସଂସ୍ଥାନର ସନ୍ଧାନରେ ପ୍ରବାସୀ ସାଜିଥିବା ମଣିଷଙ୍କ ବିବିଧ ଉପଲବ୍ଧି ।

ଅନେକ ତଥ୍ୟ ତତ୍କାଳୀନ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର-ପତ୍ରିକା ଯଥା ଉତ୍କଳଦୀପିକା, ଆଶା, ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ, ନବୀନ ଆଦିରେ ବିବିଧ ସଂବାଦ ସ୍ଥାନିତ ହେଉଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ବର୍ମାର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଜନଜୀବନ, ପର୍ବପର୍ବାଣି ବିଷୟରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ବର୍ମାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନେ ବର୍ମାଭାଷା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଭାବେ ରାମମୂର୍ତ୍ତି ଦୋରା ଓ କିଶନଲାଲ ବାଳମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ / ଅନୁବାଦିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ 'ବର୍ମା ଭାଷା ଶିକ୍ଷା' (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ପୁସ୍ତକକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ ଯାହାର ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରକାଶନ ହୋଇଥିଲା ୧୯୪୦ ମସିହାରେ । ଏପରିକି ବର୍ମାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ 'ବର୍ମା ପତ୍ରିକା' କୁ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । କପିଳ ମିଶ୍ର, ହରିହର ଦାସ, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ, ଲାଲମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ ପ୍ରମୁଖ ବର୍ମା ସମ୍ପର୍କିତ ଅନୁଭୂତି ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ବର୍ମାରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଓ ସହାବସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ବର୍ମାରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ସେଠାରେ ଅନେକ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ରଥଯାତ୍ରାରେ ଜନତାଙ୍କ ବିପୁଳ ଜନସମାଗମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ୧୯୧୧ ର ଏକ ଜନଗଣନା ଅନୁଯାୟୀ ସେତେବେଳେ କେବଳ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ୨୦,୦୦୦ରୁ ଅଧିକ ଓଡ଼ିଆ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ଥିଲେ ଶ୍ରମିକ, ଜଳ-ଯୋଗାଣ ପାଇପ ମିସ୍ତ୍ରି, ଛୋଟ ବଡ ଦୋକାନୀ, ବ୍ୟବସାୟୀ ତଥା କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର ।

କବିତାରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀ :

୧୯୧୮ ମସିହାରେ ଲିଖିତ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ ଛନ୍ଦବଦ୍ଧ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ' ଦୀର୍ଘ କବିତାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବର୍ମା ଯିବାର ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକ କାରଣ ତଥା ବର୍ମାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମ୍ପର୍କିତ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଭାବେ ବିବେଚନା କାରାଯାଇପାରେ । ୬୪ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି କବିତାଟିରେ "କେମନ୍ତ କହ କାନ୍ତ ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶ / ଶୁଣିଲେ ମନ ମୋର ହେବ ଉଲ୍ଲାସ ।" ବା "ଭଲା ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶ ଏହି ଅଟଇ । / ଦଇବ ଆଣିକି ମୋତେ ଦେଲା ଭେଟାଇ ।" ଭଳି ପଦ ଭିତରେ ଅନୁଭବି ହେବ ଜୀବନ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସଂଘର୍ଷର ଅନେକ ପ୍ରେକ୍ଷାକୁ । "ଖୋଜନ୍ତି ମିସ୍ତିରି, ପ୍ରତି ଗ୍ରାମେ ଫେରି, କହନ୍ତି ରେଙ୍ଗୁନ ଯିବ ଭଳି ଆସ । ଖର୍ଚ୍ଚ ବୋଇତକୁ ଦେବି ମୁଁ ତୁମ୍ଭକୁ, ଏକଥାର ଅଛି ପଛୁଆ କିସ" ବା "ଡାକିଣ ପୁତ୍ରକୁ କେ କହେ ଭାଇ ଯାଉଅଛି ମୁହିଁ ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶ । / ଡାକଘରେ ଯାଇ ପତ୍ର ମୁଁ ଦେବଇଁ ପାଉଥିବ ତୁମ୍ଭେ ମାସକୁ ମାସ" ବା "ନ କର ନବୀନା ଆଉ ମୋତେ ମନା, ନିଶ୍ଚୟ ଯିବି ମୁଁ ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶ ।/ ଏ ସନ କିସ୍ତି ବାନ୍ଧିବି କେମିତି ଅଛି ବନ୍ଧାପନା

ବାକି ବିଶେଷ ।" ବା "ଧୀରେ କେ କହଇ ଗଲେ ମୋ ଭାଇ ଆଜକୁ ହୋଇଲା ଆଠ ବରଷ । / ଧନ ହସ୍ତେ ନାହିଁ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ ବୁଲୁଅଛି ସେହି କରିବ କିସ ।" ବା "ଶୋଭା ନ ଦିଶଇ ଏକାକିନୀ ମୁହିଁ କାନ୍ତ ବିନା ସବୁ ହୋଇଛି ବିଷ । / ଶ୍ରୀମନ୍ତ ପୁରୁଷ ନ ଆସିଲେ ପାଶ, ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇବ ଜୀବ ବିନାଶ ।" ବା "ସନ୍ତାପିତ ହୋଇ କେ କାଳ କହି ପୁତ୍ର ମୋର ବିଲେ କରିଣ ଚାଷ / ସାହୁକାର ବାକି କରି, ମାଲିକକୁ ଲୁଚି ପଳେଇଲା ଏହି ବରଷ ।" ବା "କେ କହଇ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌କୁ ଯାହା ଆସିବ । / ନିଜ ଦେଶେ ଭିକ୍ଷା କରି ଦିନ ବଞ୍ଚିବ ।" ବା "ଦେଖି ଦେଖି ଏହା ସବୁ ହୋଇଲା ତୋଷ । ଧନ କିଛି ହୋଇଲା ମୋହରି ପାଶ । / ପଡିଲା ଘର ମନେ, ତୃପ୍ତି ନ ଲାଗେ କ୍ଷଣେ ଶାରଳା ଧାୟୀ, / ଯମେଶ୍ୱର କହଇ ପତଙ୍ଗ, ପ୍ରାୟେ ମନ ଉଡଇରେ ।" ଏ ସମସ୍ତ ପଦର ଭାବକୁ ଏକତ୍ର ଦେଖିଲେ ଅନୁଭବୀ ହେବ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଥିବା ଓ ଫେରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଭାବନା ।

୧୯୨୯ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁନାଥ ପ୍ରେସ୍, ଏ. କେ. ଘୋଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଟକ ବାଖରାବାଦ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଅନନ୍ତ ଦାସ ଶର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ଯୋଗୀ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ' ପ୍ରବାସୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ବାସର ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂଯୋଗ । ୫୪ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ଦୀର୍ଘ କବିତା ନିଜ ପ୍ରିୟ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଅଭିପ୍ରେତ: "କାନ୍ତ କହେ କେମନ୍ତ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଦେଶ । / କିନ୍ତୁ ଶୁଣିଲେ ମନ ହେବ ଉଲ୍ଲାସ ।" ପଦ ଭିତରେ ଅପେକ୍ଷାର ଅନ୍ତହୀନ ହତାଶା ପ୍ରତିଫଳିତ । ଖଣ୍ଟପଣ କରି ମୋତେ କିପରି ଛାଡ଼ି ଗୋପାଳପୁରରେ କେତେଦିନ ରହି ଘୋର ସିନ୍ଧୁକୁ ପାରିକରି କିପରି ତୁମେ ଚାଲି ଗଲ । ସେ ଦେଶଟା କିଭଳି; ସେଠାରେ ନାରୀମାନେ କିପରି ସୁନ୍ଦରୀ; ନିଜ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ କିପରି ସେବା କରନ୍ତି; ସେଠାକୁ ଗଲାପରେ ମୁଁ ତୁମ ଠିକଣାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି; କିପରି ଭାଷା ଚଳେ; ସେଠାରେ କ'ଣ ସବୁ ଖାଆନ୍ତି; କେଉଁ ସବୁ ବିଶେଷ ଫଳ ସେଠାରେ ଫଳେ; କେତେ ପ୍ରକାର ମେସିନ୍ ସବୁ ସେଠାରେ ଅଛି ଏସବୁ ଜଣାଅ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପତ୍ରଭଳି କୁଶଳ ଜିଜ୍ଞାସା ସହିତ ସଂଶୟଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ।

ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯିବା ଯେତିକି ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ; ଫେରିବା ସେତିକି କଷ୍ଟପ୍ରଦ । ଗାଆଁ ଗାଆଁ ବୁଲି ଅଭାବୀ ମଣିଷଙ୍କୁ ଖୋଜି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପଠାଇବା ଲୋକେ ଲୋଭଦେଖାଇ ନେଇଯାଆନ୍ତି : "xxx ଚଳି ପାରିବ କିଏ ଦେଶେ ଏଣିକି । କାନ୍ତାରା ପଡୁଛି ପ୍ରତିବରଷ । ଚିନ୍ତେ ନୁହଁ ଟଙ୍କା ନିଅ ଏବେ ଟଙ୍କା । ଲେଖିବି କହ ତୁମ ନାମ କିସ ।" ପୁଅଟି ବାପକୁ କୁହେ: "ଯାଉଅଛି ମୁହିଁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଦେଶ । ଜୀବିକା ଆମ୍ଭର ବୁଡ଼ିବ ଏଥର । କ୍ଷେତ ପୋଡିଗଲା ଖାଇବା କିସ ।" କଥାଟି ଶୁଣି ସ୍ତ୍ରୀଟି କହେ : "କରୁଅଛୁ କିସ ଏଡ଼େ ସାହସ । ଝୁରି ଝୁରି ମୁହିଁ ମରିଣ ଯିବଇଁ । ବିଲଖଣ୍ଡ କେହୁ କରିବ ଚାଷ ।" ପୁଅକୁ ଡାକି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଥିବା ଲୋକଟି : "xxx ଯାଉଅଛି ମୁହିଁ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ଦେଶ । ଡାକରେ ଯେ ଚିଠି ପଠାଉଥିବିଟି । ମିଳିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମାସକୁ ମାସ ।" ସେହିଭଳି ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ କବିତାରେ । ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବେ ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣାକୁ ଏଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ଯେପରି ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ବାହା ହୋଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ କହେ : "xxx ଡାଳେ କେ ନାୟିକା ବୋଲାଇ ଯେ ଏକକରି ମୋତେ ଯାଉଛୁ ପ୍ରାଣଈଶ । ଢଳିବି ବିଅର୍ଥେ ବଞ୍ଚିବି କେମନ୍ତେ ଖଟିବାର ହୋଇଛି ବେନିମାସ ।" ଏହାର ପ୍ରତିଉତ୍ତରରେ ସ୍ୱାମୀର କଥନ : "ଆଉ ମୋତେ ମନା ନକର ନବୀନା ଯିବାର ମୁହିଁ ନିଦାନ ଅବଶ୍ୟ । ଏ ବର୍ଷର କିସ୍ତି ବାନ୍ଧିବି କିମିତି । ବନ୍ଧାପନା ବାକୀ ଅଛି ବିଶେଷ ।" ଅନୁରୂପ ଭାବେ ମା'ଟି ପୁଅକୁ କହୁଥିବା କଥାଟି ଆହୁରି ଦୁଃଖଭରା : "xxx ମାୟେ ପୁତ୍ରକୁ ଯେ କହେ । ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଅଣ୍ଟ ହୋଇଛି କିସ । ତୁହି ଥିଲେ ବାବୁ ଅଛି ମୋର ସବୁ । ରେଙ୍ଗୁନ ଧନରେ ନାହିଁ ମୋ ଆସ ।" ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇ ସେଠାରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରେ ଗ୍ରାମୀଣ ବାପୁଡା କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟରେ "ଭ୍ରମ ଯେ ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରେମରେ ପଡନ୍ତି" ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରମ ଅର୍ଜିତ ଧନକୁ ବି ଲୁଟି ନିଅନ୍ତି ସେଠାରେ ବିଦେଶୀ ନାରୀ ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଦି ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣିତ । "ଭଲା ରେଙ୍ଗୁନୁ ଦେଶ ଏହୁ ଅଟଇରେ / ଦେଲା ଦଇବ ଆଣି ମୋତେ ଭେଟାଇ ରେ ।" ପଦ ଭିତରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଓ ବିକର୍ଷଣ ଉଭୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । "କେ ବୋଲଇ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଦେଶ ଯାହା ଆସିବା / ନିଜ ରାଜ୍ୟେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ପଛେ ବଞ୍ଚିବ ।" ଏହା ହେଉଛି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସୀର ଜ୍ୱାଳା ! ଯାହା କେବେ ହୁଏ ନାହିଁ ପ୍ରଶମିତ । ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଭୋଗୁଥିବା ଦୁର୍ଭୋଗ ଏବଂ ସାହୁକାରର ଗଂଜଣା; ଅସହ୍ୟ ଜୀବନର ଛବି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତରେ ପ୍ରତିଭାସିତ । ସେଠାକାର କାରଖାନା, ଗଳି ଉପଗଳିରେ ମୁଠାଏ ଖାଦ୍ୟ ଏବଂ ନିଜ ପାଇଁ ଧନ ଅର୍ଜିବାକୁ ଆସୁଥିବା ମଣିଷଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଛବି ବେଶ୍ ନିଛକ ଅନେକ କବିତା ପଦ ଭିତରେ । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଭାଷା ସମସ୍ୟାର କଥାବି ଗୀତ ଭିତରେ ବେଶ୍ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ: "xxx ଓଡ଼ିଆ ତେଲୁଗୁ ଭାଷା କେ ନ ଜାଣନ୍ତି । ଝଟାମଞ୍ଜି ପ୍ରାୟେ ସର୍ବେ ଚାହିଁଣଥାନ୍ତି । ଦିଛୁ କହିଲେ କେହୁ । ବୋଲନ୍ତି ନାମ ନେଉ । ଗଳି ବୋଲନ୍ତି ତୁଆ । ଯେହ୍ନେ ବିରାଡ଼ି ଭୁଆଁ ।" ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ ଭିତରେ ବର୍ମାର ଲୋକଜୀବନ ଛବି ସହିତ ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ଚଳଣି ଓ ଜୀବନଶୈଳୀର ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମତାରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । "ମୂଳ ଷ୍ଟେସନ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବସ୍ତିରେ ଅଛି । ଯେତେ ରେଲଗାଡ଼ି ସେହିଠାରୁ ଚାଲୁଛି । ଗାଡିରେ ଯେଉଁ ବସେ ମାଇଲକୁ ପଇସେ । ଉଡେ ପବନ ପ୍ରାୟ । ଅବନୀ କମ୍ପିଯାଏ । ମେଘ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ପ୍ରାୟେ ଶୁଭେରେ ।" ଭଳି ପଦରେ

ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ର ଯାତାୟତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବି ବେଶ୍ ସରଳ ଭାବରେ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛି ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତରେ । କବିଙ୍କର ପରିଚୟ ବି ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ ଭିତରେ ସଂଯୋଜିତ ଠିକ୍ ଭଣିତା ଭଳି: "xxx ଘୁମୁସର ତାଲୁକା ପଡ଼ିଆ ମୁଠାରେ ନିବାସ ଅଟର ନିମପଦର, ଗ୍ରାମରେ ଆସି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଦେଶ । ଭାଳି କରି ମାନସ ଶାରଳା ପଦେ ଧାଇ ଯୋଗୀ ଏ ରସେ କହି । ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ମୁଁ କେବେ ଯିବାଇଁରେ ।"

ଘୁମୁସରବାସୀ ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତର ସ୍ରଷ୍ଟାର ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀ ଜୀବନର କଥା ଓ ବ୍ୟଥା ଗୀତ ଭିତରେ ବେଶ୍ ବାସ୍ତବତାର ସହ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଯେଉଁଠି ନିଜ ଭୂମିକୁ ଫେରିବାର ଇଚ୍ଛା ଓ ଆଶଙ୍କା ବିଜଡ଼ିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ 'ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ବେଶ୍ ବ୍ୟାକୁଳତାରେ ଭରା ।

ସେହିଭଳି କବି ବିଦ୍ୟାଧର ସାହୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ି ଗୀତ' (୧୯୩୭) / ୬୨ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନ୍ୟ ଏକ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ପ୍ରବାସୀର କାବ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ର ବର୍ମା ସମାଚାର ପ୍ରେସ୍‌ରେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହି ବଢ଼ି ଗୀତକୁ "ରାଧା ଧରି ସଖୀ କର ବୃନ୍ଦେ" ଗାଇବାର ସୂଚନା ସୃଷ୍ଟିର ଶୀର୍ଷରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ବନ୍ୟାର ଚିତ୍ର ଏହି ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ି ଗୀତର ମୌଳିକ ବିଷୟ : "ଭଣିତା ସପ୍ତ୍ରିଂଶ ସନ ଶ୍ରାବଣ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ବାରଦିନ ଆଣି ଘଟାଇଲା କି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ।/ ଅବିଭୂତେ ହେଲା ଝଡ଼ି, ସାତଦିନ ସାତ ରାତ୍ର ନ ଛାଡ଼ି କଳକଳ ପାଣି ଗଲା ମାଡ଼ି । ଦେଖିଣ ପ୍ରଳୟ ବଢ଼ି ଘର ଛାଡ଼ି ଘୋର ଅରଣ୍ୟେ ପଡ଼ି ପାଷାଣରେ ହେଲେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ି ।/ ଧନଲୋଭରେ କେ ପଡ଼ି, ପିଲା କୁଟୁମ୍ବ ନପାରିଲା ଛାଡ଼ି ଯେ ତାଙ୍କ ସହିତରେ ମଲା ବୁଡ଼ି । xxx ଛେଳି ମେଣ୍ଢା ହେଲେ ଶୂନ୍ୟ, ଭାସିଗଲେ କେତେ ଯାନବାହନ ଯେ ରହିବାକୁ ନମିଳିଲା ସ୍ଥାନ । xxx ଜଳେ ଯେହ୍ନେ ମଗର ଯେ ଗାଈ ବାଛୁରୀ ମଲେ ଅପାର । / ଶ୍ୱାନ ମାର୍ଜାର ଅସଂଖ୍ୟ ବୁଡ଼ି ମଲେ, କେତେ ବିରାଡ଼ି ଭକ୍ଷ ଯେ ଦଳେ ପଡିଣ ହୋଇ ନିରକ୍ଷ । xxx ତୁଟିଗଲା ସର୍ବ ଶିରୀ, ଘଟିଗଲା ଶନିଦଶା କିପରି ଯେ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଦଇବ ସୁମରି । xxx ରଖବା ନରଖ ହରି ପାଦ ପଦ୍ମେ ଆଶା ଅଛି ମୋହରି ଯେ ଭାସିଗଲେ ନିଶ୍ଚେ ଯିବି ତରି ।" ବର୍ମା ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ହୋଇଥିବା ବିଶାଳ ବନ୍ୟା ଏବଂ ତା'ର ଜନମାନସରେ ପ୍ରଭାବର ଚିତ୍ର ବେଶ୍ ଖବରକାଗଜର ଖବର ଭଳି କାବ୍ୟରୀତିରେ କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଛି ଉଲ୍ଲିଖିତ; କେତେକ ପରିବାରର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କଥା ବି ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ତତ୍ ସହିତ ସରକାରଙ୍କ ରିଲିଫ୍ ବାଣ୍ଟିବା ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଆ-ବର୍ମା ବଙ୍ଗାଳି ବସ୍ତିର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଛବିକୁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ : "xxx ପୋଲ ସୋଲ ପରି ଜଳେ ଭାସି ଯାଉଅଛି ନଳାଗେ କୂଳେ ଯେ ସର୍ବେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ବେନି ଡୋଳେ ।/ ଦେଖି ହେଲେ ଆଚମ୍ବିତ, ସର୍କାରକୁ ଏତ ନୁହେଁ ବିଚିତ୍ର ଲୋକ ଛାଡ଼ିଦେଲା ଶତଶତ ।/ ସର୍ବ ଘର କଲା ଖାଲି, ରେଙ୍ଗୁନ୍ ମଧ୍ୟରୁ ବାର ଫାଇଲ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଓଡ଼ିଆ ବର୍ମା ବଙ୍ଗାଳୀ ।" ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ି ଗୀତର କବି ବିଦ୍ୟାଧର ସାହୁ ଜଣେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ । ବଢ଼ି ବର୍ଣ୍ଣନା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଏକ ଜଳଛବି ଭଳି (ଶୁଣି ଜାଣିଥିଲି/ଯାହା, ଦେଖିଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଲେଖିଲି / ତାହା ଯେ ମୋର ଦୋଷ ନ ଧରିବ ଏହା) କବି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ିଗୀତର ଯେଉଁ ଭଣିତା ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ସେଠାରେ ସେ ଯେ ନୟାଗଡ଼ବାସୀ ତାହା ହୋଇଛି ସ୍ପଷ୍ଟ : "ଏ ଗୀତ ହୋଇଲା ଶେଷ, ସତଷଠି ପଦ ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ନୟାଗଡ଼ରେ ମୋ ନିଜ ବାସ ।/ ଭାଡ଼ିକଲା ଗ୍ରାମେ ସ୍ଥାନ ନଧରିବ ଦୋଷ ପଣ୍ଡିତ ଜନ ଯେ/ ବିଦ୍ୟାଧର ବାଞ୍ଛାକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦ ହେ ।"

ଯମେଶ୍ୱର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ' (୧୯୧୮); ଅଜ୍ଞାତ କବିଙ୍କ 'ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ' (୧୯୨୯); ବିଦ୍ୟାଧର ସାହୁଙ୍କ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ିଗୀତ' (୧୯୩୭) ଭଳି ବହୁ ଗୀତାଭିବ୍ୟକ୍ତିଭିତ୍ତିକ କବିତା ତତ୍‌କାଳରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କର ଉଭୟ 'ଜୀବନ' ଓ 'କବିତ୍ୱ'କୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏହି ଶୀର୍ଷକ ବିହୀନ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ କେବଳ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ' ଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଉଭୟ ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ବର୍ମାରୁ । ଯାହା ସମୟର ଅର୍ଗଳି ଭିତରେ କେଉଁଠି ବିସ୍ମୃତି ଲଭିଛି ଅବା ଅପାଂକ୍ତେୟ ହୋଇ ବିଲୁପ୍ତି ଲଭିଛି । ଯାହା ରହିଯାଇଛି ତାହା ହିଁ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ର ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କର ପ୍ରାକ୍ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିରୁଚି ଓ ସଂକେତ ଭାବେ ଆମକୁ ଶୁଣାଇଛି ସେ ଅତୀତର ଅକୁହା ହୋଇଥିବାର କଥାକୁ । 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତର' ଏହାହିଁ ଇତିହାସ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି; ଯାହା ଆଜି ବି ବାଚନିକ ଇତିହାସ ଭିତରେ ଜୀବନ୍ତ ଆଉ ଚମକିତ । କାରଣ ଏସବୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିର ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି !

କବି ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଚିଠି' କବିତାରେ ଅନୁରୂପ ଭାବେ ଅନୁଭବି ହେବ ରେଙ୍ଗୁନ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନଚିତ୍ର । କବିତାରେ ଘର ଛାଡିଥିବା ରାମି ଆଉ ଫେରି ନାହିଁ ଘରକୁ; କୌଣସି ସମାଚାର ନପାଇ ରାମି ମା'ର କ୍ରନ୍ଦନ ବି ଶେଷହେଉ ନାହିଁ । ପୋଷ୍ଟ ପିଅନ ଚିଠି ଆଣେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗାଁ ଚୌକିଦାର ପାଖରେ କୌଣସି ଖବର ନାହିଁ ରାମିର : "ଆଗତ ପଉଷୁ ଧାନ ମଳି ଦେଇ / ରାମି ଯେ ଛାଡ଼ିଲା ଦେଶ, / କହି ଯାଇଥିଲା ପହଁଚିଲା କ୍ଷଣି ପଠାଇବ ସନ୍ଦେଶ ।/ xxx କରିବ ନିଶ୍ଚେ ବୁଢ଼ୀ ମାଆଟିର / ଦୁଃଖର ଅବଶେଷ, / ମା ଭାବିଥିଲା ଫେରିଲେ ପୁଅର ଦେଖିବ ବା ବରବେଶ ।/ ପଉଷୁ ପଉଷେ ବରଷ ପୂରିଲା / ଖବର ତ କିଛି ନାହିଁ, / ଦରିଆ ପାରେ ସେ

ରେଙ୍ଗାମ ଦେଶେ / ରହିଲା ସେ କାହିଁ ଯାଇ । /ବଡ ଦୁର୍ଗୁଣ ଭୁଇଁ, ସ୍ତିରିଏ ଶରୀର ଛୁଇଁ / ପୁରୁଷେ କରନ୍ତି ବଶ / ପାଶୋରାଇ ଜାତି ଦେଶ" । ଅନେକ ଅପେକ୍ଷା ପରେ ବି ରାମିର ମା ପାଏନି ରେଙ୍ଗାମ ଚିଠି । କବିତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ଦୁଇକୋଶ ଦୂରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚୈତ୍ର ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମା ମେଳାରୁ ଫେରି ବୁଢ଼ୀ ପାଏ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି । ବୁଢ଼ୀ ଖୁସି ହୋଇ ତ୍ରିନାଥ ମେଳା ଯାଚି ପକାଏ । ରାମର ବନ୍ଧୁ ନଟ ଲେଖିବା ଚିଠି ଖଣ୍ଡରୁ ବୁଢୀ ଯିବା ଦିନରୁ ରାମିର ଦୁଃଖ ଓ ସଂଘର୍ଷ କଥା ଜାଣିପାରିଛି । ଏପରିକି ଖଟିଖଟି ମଧ କିଛି ସଞ୍ଚିପାରିନି । ଆସିବା ପରେ ସେ ରୋଗ ଓ ପଥି ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିଛି ସିନା କିଛି ତାର ଲାଭ ହୋଇନାହିଁ (ବଡ ହୀନିମାନେ ଫେରିବ ଏବେ ସେ / ହାତେ ତା'ର ନାହିଁ ପୁଞ୍ଜି) । କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟଙ୍କ 'ପଲ୍ଲୀଶ୍ରୀ' କବିତା ସଂକଳନର 'ରେଙ୍ଗୁନଯାତ୍ରୀ' ସେହିଭଳି ଅନ୍ୟ ଏକ କବିତା ଯେଉଁଠି ରେଙ୍ଗୁନ ପାଇଁ ବାହାରିଥିବା ଗ୍ରାମୀଣ ଜଣେ ତାର ସ୍ତ୍ରୀକୁ (ହଗୁରା ବୋଉ) କହୁଥିବା କଥାଟି ବେଶ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ: "ଠିଆ ହୁଅ ଟିକେ ଦେଖିନିଏ ଥରେ/ଗାଁକୁ ବୁଲାଇ ଆଖି/ସତେ ଆଉ କି ପାରିବି ଦେଖି ?" କବିତାରେ ଗାଁ ଛାଡି ଯାଉଥିବା ମଣିଷଟି ଅର୍ଥାଭାବ ପାଇଁ ସିନା ଛାଡୁଥିଲା ନିଜ ଭିଟାମାଟି କିନ୍ତୁ ଟାଣୁଥିଲା ଢେର ଅଧିକ । ସେହିଭଳି ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଯାଉଇଛି: "ସୁନା ମୋହର ତୁନି ହୁଅ ତୁହି/ଗଲେଟି ରେଙ୍ଗୁନ ଭୂଇଁ / ଶୁଣ କହୁଛି ଦେହ ଛୁଇଁ / ଗଢ଼ାଇ ଆଣିବି ରୂପାର ପାହୁଡ଼ / ଭାବନା ନ କର ତୁହି/କରୁଛିଟି ପଣ ମୁହିଁ ।"

ଐତିହାସିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ 'ମୋ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ'ରେ 'ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶେ' ଶୀର୍ଷକରେ ନିଜର ଅଙ୍ଗେନିଭା କଥା କହିଲା ବେଳେ ଏକ ସଂଗୀତ ସଂଯୋଜିତ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସଙ୍ଗୀତରେ ଯୁଦ୍ଧବିଧ୍ୱସ୍ତ ରେଙ୍ଗୁନର ଛବି ବେଶ ସ୍ପଷ୍ଟ : "ଭାଙ୍ଗି ପଡିଛି ସେ ରେଙ୍ଗୁନ ଦେଶେ / ଶିକ୍ଷ ସଦନ କେତେ ଭାଇ / ବର୍ମା ଭଗିନୀ କାନ୍ଦଇ ଶୋକେ / ଧୂଳି ଧୂସରିତ ଦେହୀ । xxx ରେଙ୍ଗୁନର ଶିରୀ ନେଲା ପୁଣି ହରି / ରବର ଟିଣ ସମ୍ପତ୍ତି / ତେଲ ଖଣିମାନ ନାଶ କଲା ପୁଣି / ବର୍ମାରେ ରଚି ବିପତ୍ତି ହେ । ଆସୁରିକ ବଳରେ ସିଂହପୁରଟି ହାରିଲା ଖରେ ହେ ।"

୧୯୩୯ ମସିହାର ନବଭାରତ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଦୟାନିଧି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ବ୍ରହ୍ମ ଦେଶରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଉପନିବେଶ' ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ପ୍ରବାସରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନର ଐତିହାସିକ ଦଲିଲ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କାରାଯାଇପାରେ । ଯେଉଁଠି ଅତୀତ ଉତ୍କଳ-ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଧାରା ତଥା ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଉପନିବେଶ ତଥା ସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପର ବିବିଧ ପ୍ରେକ୍ଷାକୁ ଅନୁଭବି ହେବ । ଅଦ୍ୟାବଧି ରେଙ୍ଗୁନ /ବର୍ମାରେ ଏହାର ସନ୍ତକକୁ ଖୋଜି ହୁଏ ବିଭିନ୍ନ ପାଗୋଡ଼ା-ମନ୍ଦିର ଅବା ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ମଧ୍ୟରେ ।

ଉପନ୍ୟାସରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀ :

ଉତ୍କଳଭାରତୀ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ସାବତଙ୍କ 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' (୧୯୨୮) ଓ ଆନନ୍ଦ ଲହରି ଉପନ୍ୟାସମାଳାର ତ୍ରୟୋଦଶ ଖଣ୍ଡ ଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକଙ୍କ 'ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ' (୧୯୩୪) ଦ୍ୱୟରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । 'ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ' ଉପନ୍ୟାସରେ କୁଳିଧରା ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋତିର ସ୍ୱାମୀ ଗଣେଶକୁ ଅର୍ଥର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ 'ରଙ୍ଗୁ ରାଇଜ' ନେଇଯିବା ଏବଂ ସେଠାକୁ ଗଣେଶ ଯିବା ପରେ ଚିଠିପତ୍ର ନଆସିବା, କେବଳ ଦୁଇଥର ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଆସିବା; ପୁଅକୁ ଝୁରି ହୋଇ ବୁଢ଼ୀମାର କାଳ ହେବା; ଗାଁରେ ଝାଡ଼ାବାନ୍ତି ଲାଗି ବଡ଼ପୁଅ ଚାଲିଯିବା; ବାସୁଆ ତେଲିର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତା' ଘରଡିହ ଖଣ୍ଡକ ଚାଲିଯିବା, ଚାରି ବର୍ଷର ପୁଅ ଧରମା ମା' ମୋତିର କୋଳରେ ହିଁ ଭୋକ ଓ ରୋଗ ସହ ଯୁଝିଯୁଝି ମରିବା ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରତାଡ଼ିତ ମୋତି ପରିଶେଷରେ ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି କରିବା ଆଦି କାହାଣୀ ଲମ୍ବିଯାଇଛି ଅନେକ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ । ସେହିଭଳି ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାର କାହାଣୀ ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରମୁଖ ଏକ ଅଂଶକୁ ଆଧାର କରିଛି । ସେହିଭଳି 'ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ' ଉପନ୍ୟାସରେ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତର ରେଙ୍ଗୁନରେ ଦଶ/ବାର ବର୍ଷର ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନବୃତ୍ତ ବେଶ୍ ଅସଂଲଗ୍ନ । ଜଣେ ନାରୀର ପ୍ରେମ ପାଇଁ ଜଗତର ହଳାହଳ ବିଷକୁ ପାନ କରିଥିବା ତଥା ନିଜ ଭୂମିକୁ ଛାଡି ରେଙ୍ଗୁନକୁ ଆଦରିନେଇଥିବା କଥାଂଶ ବେଶ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ ।

ଗଳ୍ପରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀ :

କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ 'ରେଙ୍ଗୁନ ଯାତ୍ରୀ' ଗଳ୍ପଟି ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-୩୦/୧ ସଂଖ୍ୟା (୧୯୨୬)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବନ୍ୟା-ମରୁଡ଼ି-ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କ୍ଲିଷ୍ଟ ଜୀବନ ଭିତରୁ ଉଧୁରି ପାରିନଥିବା ମଣିଷଙ୍କ ଅନ୍ନ ଚିନ୍ତାରୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଚାଲିଯିବାର ଆଗ୍ରହଠାରୁ ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ଜୀବନର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଯେ ଅନେକ ବେଶୀ ସେ କଥାଟି ଗଳ୍ପରେ ବାଣପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଏକ ଅଖ୍ୟାତ ପଲ୍ଲୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ । ସୁଜନ ଦାସର ଅନ୍ୟ ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଆଗରୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ବି ଡିହ ଖଣ୍ଡକ ରହିଥିଲା; ଯାହାକି ବନ୍ଧକ ପଡ଼ିଥିଲା ଗାଁର ହରି ସାନ୍ତରା ପାଖରେ । ଦାରୁଣ ଅର୍ଥାଭାବ ଭିତରେ କିନ୍ତୁ ବନପୁର ହାଟପାଖକୁ ଯାଇ ରିଲିଫ ଚାଉଳ ଆଣିବାକୁ କୁଣ୍ଠା କରିଛି ସୁଜନ । ଏପରିକି ବୁଢ଼ୀ ଶାଶୂ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଞ୍ଜିକୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଯାଇ ଧାନକୁଟିବାକୁ ମନା କରିଛି ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଚଷାପୁଅ ସୁଜନ । ସର୍ଦ୍ଦାରମାନଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛି ରେଙ୍ଗୁନ୍ । ଯାଉ ଯାଉ ରେଳଭଡ଼ା ଓ ଖାଇବା-ରହିବା ପାଇଁ ବାଧବାଧକତାରେ ସର୍ଦ୍ଦାରକୁ ୭୦ ଟଙ୍କା ସୁଝିବା ପାଇଁ ହ୍ୟାଣ୍ଡନୋଟ୍‌ରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଛି ।

ସୁଜନ ଦାସର କୌଣସି ଖବର ପାଇନାହାନ୍ତି ଦଶବର୍ଷ ଧରି ଗାଁଲୋକେ । ଅପେକ୍ଷାରେ ଗୁଞ୍ଜି ଭୋଗିଛି ଦାରୁଣ କଷ୍ଟ । ଏ ଭିତରେ ଅନେକ ଲୋକ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରୁ ଫେରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୁଜନର ଠିକ୍ ଖବର କେହି ଦେଇପାରୁ ନଥିଲେ । ସୁଜନର ଶାଶୁବୁଢ଼ୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ହରି ସାନ୍ତରା ଦଖଲକୁ ନେଇଯାଇଥିଲା ଘରଡ଼ିହ ଖଣ୍ଡକ । ନିରାଶ୍ରୟା ଗୁଞ୍ଜିର ଅନ୍ତହୀନ ଅପେକ୍ଷା ଏବଂ ଗ୍ରାମ ତଥା ପରିବାରର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥାରେ ଗୁଞ୍ଜି ପାଖ ଗ୍ରାମର ନିଧି ଦଳେଇର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯାଇଛି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସୁଜନ ପ୍ରଥମେ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରେ ଜଣେ ସାହୁକାରର ମୁଖ୍ୟ କିରାଣୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଜଣେ ବର୍ମୀୟ ମହିଳା ସହିତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ରଖିଛି । କାରଣ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଞ୍ଜିକୁ ନେଇ ଭୁଲ ତଥ୍ୟଦେଇ ସୁଜନର ମନ ଜିଣିଛି; କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ରୁଗ୍‌ଣ ସୁଜନକୁ ଛାଡ଼ି ତା'ର ସଂଚିତ ଅର୍ଥ ସବୁ ଧରି ପଳାୟନ କରିଛି । ଲୁଣ୍ଠିତ ସୁଜନର ମନେପଡ଼ିଛି ଗୁଞ୍ଜି କଥା । ସେ ଫେରିଛି ଗାଁକୁ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ସବୁ ଶୂନ୍ୟ, ଘର-ଡିହ-ବୁଢ଼ୀମା-ଗୁଞ୍ଜି କେହି ନାହାନ୍ତି । ସେ କାହାଠୁ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବ...କିଏ ଏ ସବୁ ପାଇଁ ଦାୟୀ । ଏହି ହତାଶା ଓ ଶନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଭାବ ହିଁ ହେଉଛି ଗଳ୍ପର ପ୍ରମୁଖ କଥାଭାଗ ।

ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରେଙ୍ଗୁନ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରହିଛି 'ରେଙ୍ଗୁନ-ବାହୁଡ଼ା' ଓ 'ମୁଁ ଯେ ରେଙ୍ଗୁନରୁ ଫେରିଲି' ଭଳି ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପ । 'ରେଙ୍ଗୁନ-ବାହୁଡ଼ା' ଗଳ୍ପଟି 'ସହକାର'(୫/୩)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । କେଳି ଗୋପାଳପୁରକୁ ଯାଇ ସାନପୁଅ ଭଗିଆକୁ ରେଙ୍ଗୁନ ପାଇଁ ଛାଡି ଆସିଲାବେଳେ ତା'ର ସଧବାର ରୂପ ସହ ଲୁହକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ସମସ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ତାହାର ଚାରିଦିନ ପରେ କେଳିର ବେଶ ଥିଲା ବିଧବା ଭଳି । କେଳିର ସ୍ୱାମୀ ବଡ଼ ପୁଅ ରଘୁ ସହ ଚାରିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯାଇଥିଲା ରେଙ୍ଗୁନ୍ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଖୋଜଖବର ନଥିଲା । ମାତ୍ର ଗୋପାଳପୁର ଘାଟରେ ବାଣପୁରର ରଘୁ କଥା ଶୁଣି ବଡ଼ଭାଇ ସହ ଦେଖାହୋଇ ଫେରିଥିଲା ଗାଁକୁ । କେଳି ପାଇଥିଲା ତାର ଦୁଇ ପୁଅଙ୍କୁ ଆଉ ଖବର ପାଇଥିଲା ଯେ ତା ସିନ୍ଦୂର ବି ସୁରକ୍ଷିତ ଅଛି । କେଳି ପୁଣି ସଜେଇ ହୋଇଥିଲା ସଧବାର ରୂପ । ଆଉ ତାର ଅତୀତର ବଳ ବି ଫେରି ଆସିଥିଲା । ରେଙ୍ଗୁନ-ବାହୁଡ଼ା ସେହି ସୁଖଦ ଭବିଷ୍ୟତର ସୂଚକ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ 'ମୁଁ ଯେ ରେଙ୍ଗୁନରୁ ଫେରିଲି' ଗଳ୍ପଟି 'ସହକାର' (୮/୭)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗଳ୍ପରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇ ଅନେକ ସଂଘର୍ଷର ଦୁନିଆକୁ ଦେଖିବା ପରେ ସହଦେବ ଚରିତ୍ର କିପରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଫେରିଥିଲା ଘରକୁ । କିପରି ସେ ଘରଲୋକଙ୍କୁ ସାମ୍ନା କରିବ, ସ୍ତ୍ରୀ ଯଶୋଦାକୁ କ'ଣ ବୋଲି ସେ କହିବ; ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ହୋଇଥିଲା ବ୍ୟଥିତ । ସହଦେବ ସ୍ତ୍ରୀ ଯଶୋଦାକୁ ଦେଖି ହାତବାକ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କାରଣ ଆର୍ଥିକ ଅନଟନ ଓ ଦରିଦ୍ରତା ଭିତରେ ଯଶୋଦକୁ ସେ ଦେଖିଥିଲା ବିଧବା ରୂପରେ । କାରଣ ସହଦେବକୁ ମୃତ ଭାବି ସେମାନେ ସେତେବେଳକୁ ତାର ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା ହୋଇସାରିଥିଲେ । ଗାଳ୍ପିକ ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଅନେକ ଗଳ୍ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କୁଲି-ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ନେଇ ଏହିଭଳି ଅନେକ ଗଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଆଧାରିତ ସେହିଭଳି ତାଙ୍କର କେତେକ ଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ 'ଦ୍ୱିଧାରା' (ସହକାର-୨୦/୨, ୧୯୩୯), 'କଙ୍କାଳର ସ୍ୱପ୍ନ', 'ନୋଳି', 'ଦେଶାନ୍ତରୀ' ଭଳି ଗଳ୍ପକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । 'ଦ୍ୱିଧାରା'ରେ ବିଲୁପ୍ତ ଗୌରବ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅର ବିଦେଶରେ ବୁଲି ବା ଗୋଲମ ସାଜିବାର କଥା ଉଲ୍ଲିଖିତ । ମକରା ପ୍ରଧାନ ପତ୍ନୀ ରାଧୀକୁ ଛାଡି ରେଙ୍ଗୁନ ଯିବା; ସେଠାରେ ଘର-ପରିବାର ଭୁଲି ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ଗାଁରେ ରାଧୀର ସଂଘର୍ଷ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଚକରାକୁ ବିବାହ କରି ନୂଆ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ କରିବା ଗଳ୍ପର ନୂତନ ପରିଣତି । 'କଙ୍କାଳର ସ୍ୱପ୍ନ'ରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବେ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ଗାମୀ ଯୁବକଙ୍କ ପତିତ ରୂପର ଚିତ୍ର ସହିତ ବର୍ମୀୟ ନାରୀର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ନିଜ ଘର ଓ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅଣଦେଖା କରିବା ତଥା ଅନ୍ୟପଟେ ଗାଁରେ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ସାହୁକାରର ଯୌନଲାଳସା ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଙ୍ଗୁର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଛବି ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ସେହିଭଳି 'ନୋଳି'ରେ ରେଙ୍ଗୁନଗାମୀ ଯୁବକର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ଏବଂ ଗାଁରେ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀର ତୀବ୍ର ଅସହାୟତା ଗଳ୍ପକୁ କରୁଣତା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । 'ଦେଶାନ୍ତରୀ' ଗଳ୍ପରେ ସେହିଭଳି ରେଙ୍ଗୁନ ଯାଇ ଫେରିନଥିବା ମଣିଷର ଗାଁରେ ନାନା ଅସୁବିଧାର ଶିକାର ହେଉଥିବା ପରିବାରର କାହାଣୀ ଅନ୍ୟ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟବିଦାରକ ।

ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀ :

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ 'ମୋ ବାରବୁଲା ଜୀବନ' (୧୯୬୮)ର ଏକ ଅଂଶ ହେଉଛି 'ମୋ ବର୍ମା ଭ୍ରମଣ' । ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ବନ୍ଧୁ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ଡେକ ପାସେଞ୍ଜର ଭାବେ ଜାହାଜରେ ବର୍ମା ଯିବାର ଅନୁଭୂତି ବେଶ୍ ରୋଚକ । ଯାତ୍ରାର ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସେମାନେ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କାର୍ତ୍ତିକ ବାବୁ ରେଙ୍ଗୁନର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଖ୍ୟାତି ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ । ଯାହାଙ୍କର ବାପା ଅନେକ ଆଗରୁ ଶ୍ରମିକ ଭାବେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଥିଲେ । କାର୍ତ୍ତିକବାବୁ ରହୁଥିଲେ ୨୨ ନମ୍ବର ଗଳିରେ । ଯେଉଁ ଗଳି ଥିଲା ବେଶ୍ ଅପଖ୍ୟାତ । କାରଣ ତତ୍କାଳରେ ବର୍ମା ଯାଇଥିବା ପ୍ରାୟ ଦୁଇହଜାର ଓଡ଼ିଆଣୀ ଅର୍ଥାଭାବ ପାଇଁ ନିଜକୁ ବାରନାରୀ ବୃତ୍ତିରେ ନିୟୋଜିତ କରିଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ ।

ସେ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ୨୫ ହଜାର ଓଡ଼ିଆ ବସବାସ କରୁଥିବା କଥା ମଧ୍ୟ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରୁ ଏକ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାପାତ୍ର, କାର୍ତ୍ତିକ ବେହେରା, ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ସାନଭାଇ ମଧୁସୂଦନବାବୁ ଆଦିଙ୍କ ସହ ସେଠାରେ ହୋଇଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଏଥିରେ ହୋଇଛି ସଂଯୁକ୍ତ । ସେହିଭଳି ହରିହର ଦାସଙ୍କ 'ଗପ ନୁହେଁ' (୧୯୮୭) ପୁସ୍ତକରେ ସଂଯୋଜିତ 'ରେଙ୍ଗୁନ ଯାତ୍ରା'ରେ ବର୍ମାର ରାଜଧାନୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଡାଲା ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଜାହାଜ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସ୍ଥିତି । ବନ୍ଦର ପାଖରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଗଳି ଭାବେ ଖ୍ୟାତ ରେଙ୍ଗୁନର ୨୭ ନମ୍ବର ଗଳିର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର । ଗଳିର ବିବିଧ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ କଥିତ 'ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ନିଜ ବାପାକୁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ' ଭଳି ଲୋକୋକ୍ତିରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପ୍ରତି ଲୋକ ମାନସିକତାରେ ସଂଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସବୋଧ ବେଶ୍ ସଂଶୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ରେଙ୍ଗୁନ୍ ପାଇଁ ଜାହାଜ ସପ୍ତାହରେ ଦୁଇଥର ଯାଉଥିଲା ସେତେବେଳେ । ଗୋପାଳପୁରରୁ ରେଙ୍ଗୁନ ଲାଗୁଥିଲା ତିନିଦିନ । ଭଡ଼ା ଥିଲା ୧୦ ଟଙ୍କା । ଚିଠି ଆସିବାକୁ ଲାଗୁଥିଲା ୧୫ ଦିନ । ବର୍ମାର ସିରିୟାମ ସହରରେ ତେଲ ବାଙ୍କସାଲ । ଜାହାଜ ଡାଲା ତିଆରି ବାଙ୍କସାଲ ଅପେକ୍ଷା ତେଲ ବାଙ୍କସାଲର କର୍ମଚାରୀ ସେତେବେଳେ ଅଧିକ ସୁବିଧା ପାଉଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରାୟ ଗଞ୍ଜାମର ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକ । ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକମାନେ ହିଁ ବର୍ମାରେ ସେତେବେଳେ ଥିଲେ ପ୍ରମୁଖ ମାନବସମ୍ବଳ । କାରଣ ବର୍ମାର ପୁରୁଷ ପରିଶ୍ରମକାତର ହୋଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ ବ୍ୟବସାୟ ନାରୀମାନଙ୍କର ହାତରେ ବୋଲି ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଜୁନ ଜେନା ମେସ, ସନିଆଁ ଜେନା ମେସ, ଖଲି ସାହୁ ମେସ ଆଦିରେ ଲେଖକଙ୍କ ରହଣି ଥିଲା ବେଶ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ରହଣି ସହିତ ବସବାସ କରୁଥିବା ବର୍ମୀୟ ଓଡିଆଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ଓ ବିଦେଶରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ତୁଳନା ଥିଲା ଚକିତ କରିବା ଭଳି । ବର୍ମାରେ ଆସି ଆସିକା ଖମ୍ବେଶ୍ୱରୀ ପାଟଣାରେ ଥିବା ମିସ୍ତ୍ରୀ ଖଲି ସାହୁଙ୍କ ସହ ବିତେଇଥିବା ସମୟର ସ୍ମରଣ ସହିତ ରେଙ୍ଗୁନର ଅଜ୍ଞାତ ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ଯେତିକି ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତିକି ଉତ୍କଣ୍ଠା ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ।

କପିଳ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ମୋ ନନା' (୧୯୮୨) ପୁସ୍ତକରେ ସଂଯୋଜିତ 'ବର୍ମାଯାତ୍ରା' ର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ରେଙ୍ଗୁନର ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମ-ସହରର ଅବତାରଣା ସହିତ ବହୁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଲେଖକଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସଂଯୋଗିତ ହୋଇଛି । ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ଏହି ଲେଖାଟି ଭିତରେ ବର୍ମାରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଙ୍କ ବହୁଳତାକୁ ସୂଚିତ କରିବା ସହିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ୱୟର ଗ୍ରହଣୀୟତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କାରାଯାଇପାରିବ । ମାୟାଧର ନାୟକଙ୍କ 'ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମିଲିଟାରୀରେ ଥିଲି' (୧୯୬୫) ଏକ ଯୁଦ୍ଧ-ଅନୁଭୂତିର ଆତ୍ମକାହାଣୀ ଅଟେ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସଂଯୁକ୍ତ 'ବର୍ମାରେ ଯୁଦ୍ଧ ଅନୁଭୂତି' ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବର୍ମାରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଥିବା ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟ ଏବଂ ଆଗକୁ କିପରି ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲେ ମାୟାଧରଙ୍କ ଭାରତୀୟ ସେନା ଧ୍ୱସ୍ତ ବର୍ମାର ଗ୍ରାମ ଓ ସହର ଦେଇ; ତା'ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ୟ । କାରଣ ଓଡ଼ିଆରେ ସେନା ନାଏକଙ୍କର ଆତ୍ମ ସ୍ମୃତି ବିରଳ । ମାୟାଧରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଦେଖି ହେବ ବର୍ମାର ଅନ୍ୟଏକ ଜୀବନକୁ । ୧୯୪୭ ମସିହା ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ମାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତକଡ଼ା ଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ । ଯେଉଁମାନେ ବିଶେଷତଃ ରହୁଥିଲେ ପେଓବବା, ଟାଟକନ, ଟାଙ୍ଗୁ, ପ୍ରୋମ, ପେଗୁ ମାଣ୍ଡେଲେ, ମିଞ୍ଜିୟାନ, ମିଟକିଲା, ରେଙ୍ଗୁନ ପ୍ରମୁଖ ଅ*ଳରେ । ପେଗୁ, ମାଣ୍ଡେଲେ, ମିଞ୍ଜିୟାନ, ରେଙ୍ଗୁନରେ ମାୟାଧରଙ୍କର ଥିଲା ଅଧିକ ଦିନର ରହଣି । ବର୍ମାର ମିଞ୍ଜିୟାନ ସହରରେ ସେତେବେଳେ ଥିଲା ସବୁଠାରୁ ବଡ ଜେଲ । ଯାହାକି ବୋମାମାଡରେ ଜାପାନୀମାନେ ଧ୍ୱସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏକଦା ନେତାଜୀ ସୁଭାଷ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ ରହିଥିଲେ ସେହି ଜେଲରେ । ବର୍ମାରେ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ-ଅନୁଭୂତି ସହିତ ବର୍ମାର ଲୋକଜୀବନର ଧାରା ଓ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଆଦରି ନେଇଥିବା ବର୍ମୀୟ ଜୀବନର ଛବି ବେଶ୍ ଭାବିତ କଲା ଭଳି । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଦୋରାଙ୍କ 'ବର୍ମା ଫେରସ୍ତ' ଅଂଶଟି ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି 'ଛୋଟ ମୋର ଗାଁଟି' (୨୦୦୯) ପୁସ୍ତକରେ । ଏହି ଲେଖାଟି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଦୋରାଙ୍କ ଗାଁରୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଥିବା ଏବଂ ଫେରି ଆସିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ବସବାସ ଓ ତଥ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଲେଖକଙ୍କ ସୂଚିତ ତଥ୍ୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରିଆସିଥିବା ସୂଚନା ଦେବା ସହିତ ନିଜ ବାପାଙ୍କ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଇଥିବା କଥାକୁ ସେ ସଂଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଅନେକ ସେଠାରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିବା କଥା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ନେତାଜୀଙ୍କ ଇଣ୍ଡିଆନ ନ୍ୟାସନାଲ ଆର୍ମିରେ ମିଶିଥିବା ବଂଶୀଧର ଦାସଙ୍କ ବର୍ମା-ଇଣ୍ଡୋନେସିଆ-ଜାପାନ ଆଦି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ପରେ ନିଜ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମୀ ଭତ୍ତା ପାଇବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସେହି ଭତ୍ତା ପାଇବା ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ସଂଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । କିଭଳି ଗାଁର ଅଗାଧୁ ଦୋରା ବର୍ମା ଯାଇ ଫେରିନଥିଲେ; କିଭଳି ବର୍ମା ଫେରନ୍ତାମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛନ୍ତି । କିଭଳି ତାଙ୍କ ଗାଁ ପାଖ ସାନଗୋରୋଡ଼ାର ଜଣେ ନିଜର ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଏବଂ ବର୍ମା ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଫେରିଥିଲେ । ତଥା ସେ ସମୟର ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ବର୍ମୀୟ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧରି ଗାଁକୁ ଆସିଲେ କିଭଳି ଜାତିଭୋଜି ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା ସେହିଭଳି ଅନେକ ରୋଚକ ତଥ୍ୟକୁ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ସୁଧାଂଶୁ ଶେଖର ଦାସଙ୍କ 'ଅଫେରନ୍ତା କଥା-ଏକ ସ୍ମୃତି କଥା' (୨୦୦୮)ରେ 'ବର୍ମାଯାତ୍ରୀ' ଭାବେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଂଶ ରହିଛି, ଯେଉଁଠି ଲେଖକଙ୍କ ଗାଁ ଆଖପାଖରୁ ପେଟପାଟଣା ପାଇଁ ଆସାମ ଓ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ କି ଅଧିକାଂଶ ୧୯୪୫ ମସିହା ବେଳେ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଫେରିଆସିଥିଲେ । ଜାପାନର ଭୟରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ବଣଜଙ୍ଗଲ ବାଟରେ ଆସିବାବେଳେ କେତେଜଣ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ; ଯେଉଁମାନେ ଭାଗ୍ୟବାନ ସେମାନେ ଫେରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଆସିନଥିଲେ ଗାଁଲୋକେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୃତ ବୋଲି ଭାବି ଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଆଧାରରେ ଲେଖକ ରାମ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେକି ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ବର୍ମା ଯାଇ ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟରେ ମାତ୍ର ଦୁଇଥର ଗ୍ରାମକୁ ଆସିବା; ୩୦ ବର୍ଷ ଧରି ନଆସିବା ଏବଂ ସେଠାରେ ବାହା ହୋଇ ରହିଯିବା ଯେତେ ବିସ୍ମୟକର ନଥିଲା ପରେ ନିଜର ବର୍ମୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଦୁଇଟି ସନ୍ତାନ ସହ ଫେରିଆସି ନିଜ ଦରିଦ୍ର ଭାଇ ଶ୍ୟାମ ପାଖରେ ରହିବା ଥିଲା ଅଧିକ ବିସ୍ମୟକର ।

ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କ ଇତିକଥା :

ଅତୀତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସର ନୌବାଣିଜ୍ୟ ପରମ୍ପରା, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମଧାରାର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନର ଇତିକଥାକୁ ଛାଡିଦେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶା କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ରେଙ୍ଗୁନଯାତ୍ରାର ଇତିହାସ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ । କାରଣ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନାହାର-ଦରିଦ୍ରତାରେ ଜୁଡୁବୁଡୁ ମଣିଷ ଅନ୍ନଚିନ୍ତା ଏବଂ ଭୋକର ତାଡ଼ନାରେ ହୋଇଥିଲା ଦେଶାନ୍ତରିତ । ଯାଇଛି କୁଲି ଓ ଶ୍ରମିକସାଜି । ବିଦେଶ ଭୂମିରେ ହଜାଇଥିଲା ତାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ । ନିଜ ଭୂମିରେ ହୋଇଥିଲା ଅଖ୍ୟାତ ଓ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ପାଇଥିଲା ବେଜାତି ହେବାର ସାମାଜିକ ଗଞ୍ଜଣା । ଅନେକତ୍ର ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା ମୃତ ଭାବେ ଏବଂ ପରିବାର ତଥା ଗାଁଲୋକେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୃତ ଭାବି ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଶୁଦ୍ଧି । ଆଉ ଯେତେବେଳେ ବି ସେମାନେ ଫେରିଥିଲେ, ଆସିଥିଲେ ବିଭିନ୍ନ ରୋଗ ସହିତ ଅନେକ ଅକୁହା କଥାର ବିଷାକ୍ତ ଦଂଶନ ଧରି । ଆଉ ଏହି ସବୁ କଥା ହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ । ଆଉ ସେହି ରେଙ୍ଗୁନ ପ୍ରବାସ ଓ ପ୍ରବାସୀଙ୍କର କଥା କେବେ ହେଲେ ଏକ ସୁଖଦ ଅନୁଭୂତିର ରୋମନ୍ଥନ ନୁହେଁ; ତାହା ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧଧ୍ୱାନ୍ତ ଭୂମିରେ ଆପଣା ପାଇଁ ଦାନା ଖୋଜୁଥିବା ବୃତ୍ତିସନ୍ଧାନୀ ଅସଂଖ୍ୟ ବୁଭୁକ୍ଷୁଙ୍କ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ସଂଶୟ ଓ ସଂଘର୍ଷର କାହାଣୀ ।

ସହାୟକ ଅନୁଷଙ୍ଗ ସୂଚୀ :

୧. ଦାସ, ସୁଧାଂଶୁ ଶେଖର, ଅଫେରନ୍ତା ସମୟ, ଦି ବ୍ଲକ ପଏଣ୍ଟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୮

୨. ଦାସ, ହରିହର, ଗପ ନୁହେଁ, ଆସିକା, ୧୯୮୭

୩. ଦୋରା, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ, ଛୋଟ ମୋର ଗାଁଟି, ଶିକ୍ଷା ସନ୍ଧାନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୯

୪. ନାୟକ, ମାୟାଧର, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମିଲିଟାରୀରେ ଥିଲି, ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପ୍ରକାଶନୀ, ସମ୍ବଲପୁର, ୧୯୬୫

୫. ନିଶାନ୍ତ, ଶରତ ସଂଖ୍ୟା, ୨୦୧୭

୬. ପାଣିଗ୍ରାହୀ, କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ, କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଗଳ୍ପ ସମଗ୍ର, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେ଼ଣ୍ଟ ଷ୍ଟୋର, ୨୦୧୨

୭. ମିଶ୍ର, କପିଳ, ମୋ ନନା, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେ଼ଣ୍ଟ ଷ୍ଟୋର, ୧୯୮୨

୮. ରାଉତରାୟ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

୯. ରାଜଗୁରୁ, ସତ୍ୟନାରାୟଣ ମୋ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ, ଆଶା ପୁସ୍ତକାଳୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ୧୯୯୪

୧୦. ସାବତ, କୁନ୍ତଳକୁମାରୀ, କୁନ୍ତଳକୁମାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ), ସାବିତ୍ରୀ ଦାସ ଓ ଗୌରାଙ୍ଗ ଦାସ, ନବଦିଗନ୍ତ, କଟକ, ୨୦୦୮

୧୧. ସାମଲ, ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ, ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ଇତିବୃତ୍ତ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପୁବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ୨୦୧୯

୧୨. ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର, ମାନସିଂହ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ପୁନଃ ମୁଦ୍ରଣ-୨୦୦୭

୧୩. ସାହୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମୋ ବାରବୁଲା ଜୀବନୀ, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୧୯୬୮

୧୪. ଶର୍ମା, ଅନ୍ତବାସ, ଯୋଗୀ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଗୀତ, ଶ୍ରୀ ହରିନାଥ ପ୍ରେସ, ଶ୍ରୀ ଅଜୟ ଘୋଷ, ବାଖରାବାଦ, କଟକ, ୧୯୨୯ (ସୃଜନୀକାରୁ ସଂଗ୍ରହ)

୧୫. ସାହୁ, ବିଦ୍ୟାଧର, ରେଙ୍ଗୁନ୍ ବଢ଼ି ଗୀତ, ବର୍ମା ସମାଚାର ପ୍ରେସ, ରେଙ୍ଗୁନ୍, ୧୯୩୭ (ସୃଜନୀକାରୁ ସଂଗ୍ରହ)

୧୬. ବାଳମୁକୁନ୍ଦ କିଶନ ଲାଲ, ବର୍ମୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା (ପ୍ରଥମ ଭାଗ), ନୟାସଡ଼କ, କଟକ, ୧୯୨୮ (ସୃଜନିକାରୁ ସଂଗ୍ରହ)

ଅଧ୍ୟାପିକା, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,

ସେମିଳିଗୁଡ଼ା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, କୋରାପୁଟ